

VUKOVAR KAO PRIMJER MULTIETNIČKOG I PODIJELJENOGA GRADA

JOSIP JAGODAR

ABSTRACT. *Vukovar as example of multiethnic and divided city.*

Vukovar is the city in the East Croatia on the border with the Republic of Serbia. In the paper I attempt to show the development of the city, the composition of its population and the relationships between ethnic groups from establishing of Vukovar until the beginning of the *Homeland war* in 1991. The paper presents the history of the Croat majority and the minorities which were, and which are, present in the city: the Germans, Hungarians, Serbs, Rusyns, Ukrainians, Yews and the Slovaks. From the beginning Vukovar was a multicultural, multiethnic and multiconfessional city thanks to migrations which were present since its establishing, in which the Croats were the majority. After the WWI a large number of Serbs immigrated into this area. The political situation gave them benefits which earlier belonged to Germans and Hungarians. They gained power to rule the city. It became the source of constant tensions between the Serbian and Croatian population in the period of Yugoslavia (1918-1941) and during the WWII (1941-1944). Although the communist Yugoslav authorities were trying to pacify interethnic differences, the escalation of nationalisms brought about the siege and the capture of Vukovar in 1991 by the Serbian troops.

STRESZCZENIE. *Vukovar jako przykład wieloetnicznego i podzielonego miasta.*

W artykule zostanie pokazany rozwój Vukovaru - miasta we wschodniej Chorwacji przy granicy z Republiką Serbii, od czasów założenia, po wojnę domową w Chorwacji (1991). Ukazane zostaną struktura populacji i relacje między miejscowymi grupami etnicznymi. Zostanie przedstawiona historia społeczności chorwackiej i mniejszości narodowych: Niemców, Węgrów, Serbów, Rusinów, Ukraińców, Żydów i Słowaków. W roku 1918, po zakończeniu pierwszej wojny światowej, do Vukovaru przybyła duża liczba Serbów, zasilając ludność, składającą się głównie z Chorwatów, Węgrów i Niemców. Z uwagi na sytuację polityczną Serbowie zwiększali wpływ w mieście, co powodowało konflikty między nimi a miejscową ludnością chorwacką, w ramach Jugosławii (1918-1941) i podczas II wojny światowej (1941-1944). Władze socjalistycznej Jugosławii starały się pacyfikować te nieporozumienia do 1991 roku, gdy nastąpiła ponowna eskalacja nacjonalizmów. W 1991 roku miasto zostało zdobyte przez serbskie jednostki po trzymiesięcznym oblężeniu.

Author: Josip Jagodar, Croatian studies of the Zagreb Univeristy, Borongajska cesta 83D, 10 000 Zagreb, Croatia, jjagodar91@gmail.com

Keywords: migrations, XVIII–XX centuries, ethnic groups, Croatia, Vukovar

Balcanica Posnaniensia. Acta et studia, XXIV, Poznań 2017, Wydawnictwo Instytutu Historii UAM, pp. 101–125, ISBN 978-83-65663-50-4, ISSN 0239-4278. Croatian text with a summaries in English and Polish.

doi.org/10.14746/bp.2017.24.7

SAŽETAK

Vukovar je grad u istočnoj Hrvatskoj smješten na desnoj obali Dunava uz granicu s Republikom Srbijom. On je kroz svoju povijest bio i ostao grad s većinskim hrvatskim stanovništvom. U povijesti je, kao i danas, ali u manjem obimu, bio multikulturalan, multietničan i multikonfesionalan grad. U ovome radu nastojat će se prikazati razvoj grada i sastav stanovništva, te odnosi među stanovništvom od prvih podataka o stanovništvu u Vukovaru do 1991. godine. U radu će se obraditi većinski hrvatski narod, te povijesne manjine koje su u njemu živjele, a koje i danas žive u gradu Vukovaru. One su redom: Nijemci, Mađari, Srbi, Rusini i Ukrajinci, Židovi, Slovaci, te ostali. Tijekom XVIII. stoljeća Nijemci i Mađari imali su određene povlastice u gradu, jer je to bilo razdoblje Habsburške Monarhije, a kasnije Austro-Ugarske. Od 1918. godine srbijanska politika povećava broj Srba, samim time i njihovu važnost za grad i okolicu. Oni dobivaju funkcije koje su dotad imali Nijemci i Mađari. U 1939. godini smanjuje se srpska dominacija u političkom pogledu, a od 1941. godine Hrvati zauzimaju sve vodeće funkcije. Hrvatska prevlast traje do jeseni 1944. godine te početka 1945. godine kada u grad dolaze partizani koji preuzimaju vlast od Hrvata. Od 1948. do 1991. godine nema napetosti koje bi dovele do smjene u političkom smislu, ali se onda pod utjecajem srpskog nacionalizma, sve mijenja. Godine 1991. Vukovar je opkoljen te uništen od strane JNA i paravojsnih srpskih jedinica. Razlog napada i okupacije Vukovara bila je velikosrpska politika koja je htjela okupirati područje Republike Hrvatske, zamišljene od strane Ilije Garašanina u XIX. stoljeću, te proširiti Srbiju na Bosnu i Hercegovinu i veliki dio Hrvatske. Težilo se okupirati dijelove hrvatskog teritorija. Veliki dio grada je u granatiranju porušen (civilni objekti nisu bili pošteđeni), a ni do danas nije sve obnovljeno.

STANOVNIŠTVO VUKOVARA OD PRVIH POČETAKA DO DANAS

Područje grada Vukovara naseljeno je u kontinuitetu više od 8000 godina.¹ Starosjedioci Vukovara i okolice bili su Hrvati, koji su se tu doselili u slavenskom razdoblju velike seobe naroda, potkraj VI. i početka VII. stoljeća. Nakon Hrvata, na ovo područje doseljavali su se i Nijemci iz Franačke države potkraj VIII. i u IX. stoljeću. U prvoj polovici X. stoljeća došlo je do provale Mađara, a nakon preuzimanja vlasti do njihovog većeg naseljavanja u podunavskom, dakle i u vukovarskom području i u Vukovaru. Naseljavanje se nastavilo do polovice XI. stoljeća.² Dvama migracijskim valovima: od 900. do 950. i od 1091. do 1094. Vukovar i okolica naseljeni su mađarskim rodovi-

¹ *Hrvatska enciklopedija*, (<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=65649>) [pristupio: 24.01.2014].

² A. Wertheimer-Baletić, *Stanovništvo Vukovara i vukovarskog kraja*, Zagreb 1993, s. 16.

ma koji su zauzeli zemljišta na tim prostorima te njima gospodarili.³ Iz ovih podataka razvidno je da je Vukovar već na samom početku bio multietničan grad u kojem su živjeli Nijemci, Mađari i Hrvati. Budući da su se Mađari tu naseljavali, etnička struktura se mijenjala te je rastao broj Mađara. Oni su se naseljavali u sela oko Vukovara, ali ih je bilo i u samom gradu. O tome svjedoče i imena današnjih sela u okolici Vukovara: Sotin, Opatovac, Lovac.⁴ Budući da se u XIV. i XV. stoljeću doseljava mađarsko plemstvo, koje tu dobiva posjede od kralja, sve više jača utjecaj Mađara.

Što se tiče pravoslavnoga stanovništva, ono se naseljava kad Osmanlije počinju prodirati na prostore današnje Srbije. Osmanlijskim osvajanjem Vukovara 1526. godine dolazi do novih migracijskih struja, tj. do iseljavanja starosjedilaca uz istodobno naseljavanje iz krajeva pod osmanskom vlašću. Starosjedilačko katoličko stanovništvo (pretežno hrvatsko, manje mađarsko) doživjelo je tada stradanja. Oni su pred Osmanlijama bježali i raseljavali se po okolnim selima. Od 1537. godine Osmanlije su započeli s doseljavanjem vlašskog pravoslavnog stanovništva, pretežno iz Bosne i unutrašnje Srbije. Poslije 1570-ih na tom području naseljeno je 450 vlaških obitelji.⁵ Iz navedenog vidimo da je dotadašnje većinsko katoličko stanovništvo napustilo područje Vukovara. Možemo zaključiti da su Osmanlije postale većinsko stanovništvo, ali je bilo i matrologa⁶. Vlaško stanovništvo naselilo je okolna mjesta: Bobota, Pačetin, Bršadin, Borovo, Trpinja, Vera i Klisa. To je bila prva velika imigracijska struja pravoslavnog stanovništva na vukovarsko područje.⁷ Osmanlije su, nakon poraza pod Bečom, počeli napuštati Vukovar. Godine 1680. Vukovar je imao oko 3000 stanovnika, nakon odlaska Osmanlija 1867., ostalo je samo 100 stanovnika u 44 kuće. S njima se povlači i dio pravoslavnih Vlaha. Potomci stanovnika koji su pred Osmanlijama izbjegli u XVI. stoljeću, ponovno se vraćaju u grad. U proljeće 1688. godine u Vukovar je doselilo dosta pravoslavnih Srba iz okolice i Srijema. Sredinom 1688. u Vukovaru ih je bilo oko 1000 te su ih carski oficiri organizirali u kršćansku vojsku protiv Turaka.⁸ Osim njih, dolazi novi val stanovništva iz Bosne, južne Mađarske, Bačke, istočnog Srijema i Srbije, tj. područja koja su ostala pod osmanlijskom upravom. Postupno se povećava udio srpskog stanovništva na tom području.⁹ Drugi val doseljavanja Srba na vukovarsko područje je krajem XVII. i početkom XVIII. stoljeća. Oni dolaze iz Bosne, Srbije i Baranje te naseljavaju sedam nase-

³ S. Pavičić, *Vukovska župa u razvitku od svoga naselja od XIII. do XVIII. stoljeća*, Zagreb 1940, s. 33.

⁴ A. Wertheimer-Baletić, op. cit., s. 17.

⁵ Ibidem, s. 17.

⁶ Matrološki obredi su u osmanlijsko doba bili vojni odredi pješadije s posebnim zadacima, sastavljeni poglavito od kršćana, među kojima su većinu činili pravoslavni Vlasi. Oni su Osmanlijama služili kao vojnici i lađari (S. Pavičić, op. cit., s. 58).

⁷ A. Wertheimer-Baletić, op. cit., s. 17.

⁸ S. Pavičić, op. cit., s. 58.

⁹ A. Wertheimer-Baletić, op. cit., s. 17–18.

lja: Bobotu, Pačetin, Bršadin, Borovo, Trpinju, Veru i Klis. U tim selima je bio *visok stupanj etničke homogenosti stanovništva srpske nacionalnosti*.¹⁰

Godine 1737. u Vukovaru je živjelo 220 katolika Hrvata i 15 Nijemaca, a 134 pravoslavna. U Novom Vukovaru u to vrijeme bilo je 34 posjednika Nijemca, 4 Hrvata i 1 Srbin.¹¹ Što se tiče migracija u mirnodopskim uvjetima (kraj XVIII. i tijekom XIX. stoljeća) na vukovarsko područje doseljavaju se Nijemci, Rusini, Ukrajinci, Slovaci, Česi, Židovi i drugi. Oni se doseljavaju zbog boljih uvjeta života na vukovarskom području ili na poziva veleposjednika.¹²

KRETANJE BROJA STANOVNIKA U VUKOVARU U RAZDOBLJU OD 1850. DO 1991. GODINE

Vukovar je oduvijek bio multietničan grad. Zbog multietičnosti je u povijesti grada bilo različitih previranja, najčešće političkih - osobito u vrijeme ratova, ali je bilo i mirnih razdoblja. Stoljećima su narodi živjeli u suživot i toleranciji, ali u vrijeme i nakon dva svjetska rata, te za vrijeme Domovinskog rata, u gradu su se podizale tenzije i taj je suživot bio narušen. Kao rubno područje hrvatskog etničkog bića, vukovarski je kraj bio izložen svjesnim težnjama za promjenom narodnosnog sastava stanovništva u smislu jačanja političke dominantne nacije. Bogatstvo kraja i njegov povoljan položaj na Dunavu, samo su jačali takve aspiracije.¹³ Prema popisu stanovnika 1850. godine, Vukovar je imao 1.174 kuće i 6.950 stanovnika, a Novi Vukovar 204 kuće i 1.560 stanovnika. Dvije trećine stanovništva bili su katolici, a trećina pravoslavci. Osim Hrvata i Srba, bilo je dosta naseljenih Nijemaca i Mađara.¹⁴ Prema popisu iz 1857. godine u Vukovaru je bilo 7.070 stanovnika. Što se tiče religijske strukture i vjerskih objekata, Vukovar je u drugoj polovici XIX. stoljeća imao katoličku i pravoslavnu crkvu te židovski hram. U Vukovaru su se u to vrijeme gradile malene lađe te proizvodio crijep.¹⁵ Godine 1910. u Vukovaru je bilo 10.359 stanovnika¹⁶. Oni su bili: 39,5% Hrvati, 33,8% Nijemci, 15,7% Srbi, 9,2% Mađari i 1,8% pripadnici ostalih nacionalnih manjina.¹⁷ Što se tiče kotara Vukovar, broj stanovnika je razmjerno rastao svakim desetljećem:

¹⁰ Ibidem, s. 18–19.

¹¹ S. Pavičić. op. cit., s. 58.

¹² A. Wertheimer-Baletić, op. cit., s. 19–20.

¹³ *Vukovar – ponos Hrvatske; prilozi iz povijesti, kulture i književnosti*, Zagreb 1995, s. 82.

¹⁴ J. Cazi, *Bitka za Vukovar*, Zagreb 1955, s. 397.

¹⁵ Ibidem, s. 397.

¹⁶ Po popisima stanovništva Vukovar je imao: u 1869. 8050 stanovnika, 1880. - 8741, 1890. - 9494, 1900. - 9719 stanovnika; ibidem, s. 401.

¹⁷ *Vukovar – ponos Hrvatske*, op. cit., s. 85.

Tablica 1
Nacionalni sastav kotara Vukovar po popisima stanovništva iz 1880., 1890., 1900., 1910.

Godina/nacionalnosti	1880.	1890.	1900.	1910.
Hrvata i Srba	23 581	23 652	24 804	25 226
Slovenaca	28	29	22	45
Čeha	99	106	71	91
Slovaka	173	94	79	73
Rusina	1 183	1 405	1.520	1 567
Mađara	4 214	5 501	5 399	6 385
Nijemaca	6 994	9 586	10 036	8 612
Talijana	26	11	22	9
Roma	178	228	202	458
Ostalih	103	147	33	347

Osim podjele po nacionalnom sastavu, stanovništvo vukovarskog kotara bilo je podijeljeno i po religijskom sastavu.

Tablica 2
Sastav stanovništva kotara Vukovar s obzirom na vjeroispovijest po popisima stanovništva iz 1859., 1880., 1890., 1900., 1910¹⁸

Godina/vjeroispovijest	1859.	1880.	1890.	1900.	1910.
Rimokatolici (Hrvati, Česi, Slovaci, Mađari, Nijemci i dr.)	18 542	19 133	21 580	22 753	22 631
Pravoslavci (Srbi)	14 642	13 500	14 743	15 059	15 388
Grkokatolici	626	1 208	1 448	1 522	1 649
Evangelici	20	1 933	2 190	2 241	2 771
Židovi	403	766	861	662	576
Reformisti	1 962	-	-	-	-
Ostali	-	39	30	50	1

Prva veća naseljavanja u XX. stoljeću dogodila su se u razdoblju od 1920. do 1924. godine kada je provedena agrarna reforma i kolonizacija zemljišta. Naime, dana 1. prosinca 1918. godine nastala je nova državna tvorevina kada su se udružile Država Slovenaca, Hrvata i Srba (koja je nastala 29. listopada 1918.) i Kraljevina Srbija u Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca. Što se tiče privrede, Kraljevstvo je bilo ve-

¹⁸ J. Cazi, op. cit., s. 401-402.

činski agrarna zemlja s malo razvijene industrije. Poljoprivredna površina Kraljevstva bila je 13,694.285 hektara, od čega 7,076.481 hektar oranica.¹⁹ No, problem je bio u nedovoljnoj tehničkoj opremljenosti, neupotrebi umjetnih gnojiva te usitnjenosti zemljišta. Slavonija i Vojvodina bile su specifične po veleposjedima te letifundijskom sustavu, dok su drugi dijelovi Kraljevstva bili drugačije uređeni. Zbog komplicirane i teške situacije u posjedovnim odnosima, morala se provesti agrarna reforma. *Uredba o izdavanju zemljišta velikih posjeda u četverogodišnji zakup* donesena je 30. rujna 1920. godine. Zemlja je podijeljena bezemljašima i siromašnim seljacima. Ukupno je na zemljišta koja su prikupljena agrarnom reformom preseljeno oko 23.000 dobrovoljačkih obitelji.²⁰ U agrarnom uredu u Vukovaru evidentirano je 3.123 dobrovoljca (solunskih boraca²¹), 414 kolonista te 14.149 mjesna interesanta pretežno srpske nacionalnosti. Među kolonizatorima bilo je Crnogoraca, Ličana, Bosanaca i Srbijanaca (Srba koji su doselili iz Bosne i Hercegovine, Srbije, itd.).²²

Trebalo bi spomenuti i popis stanovništva koji je proveden 1948. godine. Prema popisu iz 1948. godine u Vukovaru je živjelo 63,54% Hrvata, 25,49% Srba, 5,3% Mađara, 1,72% Rusina, 0,33% Slovaka, 0,31% Nijemaca i 3,31% ostalih. To su bile velike promjene u odnosu na popis iz 1910. godine, a bile su uvjetovane različitim politikama i zbivanjima koja su se dogodila u tom razdoblju (1910.–1948.).²³ Treba spomenuti kako je tijekom 1945. godine ponovno provedena agrarna reforma te se provodila kolonizacija zemljišta. Brojne obitelji iz tzv. pasivnih krajeva preseljene su u područja iz kojih su se iselili pripadnici njemačke nacionalne manjine, osobito u Vojvodini²⁴, ali i na vukovarskom području. Najveće doseljavanje na vukovarsko područje zabilježeno je u popisu iz 1981. godine. Tada je na doseljeno 11.428 osoba iz Bosne i Hercegovine, 105 osoba iz Crne Gore, 141 osoba iz Makedonije, 124 osobe iz Slovenije, 1054 osobe iz Srbije, 241 osoba s Kosova i 5450 osoba iz Vovjodine.²⁵

Najveći porast broja stanovnika u samom gradu Vukovaru dogodio se u razdoblju od 1981. do 1991. kada je u zabilježen porast od 10.990 stanovnika (sa 33.649 na 44.639).²⁶ Prema popisu iz 1991. u Vukovaru je živjelo: 47,2% Hrvata, 32,3% Srba, 2,1% Rusina, 1,5% Mađara, 9,8% Jugoslavena, a dio pučanstva se nije nacionalno

¹⁹ H. Matković, *Povijest Jugoslavije*, Zagreb 1998., s. 137.

²⁰ Ibidem, s. 137–142.

²¹ Solunski borci su Srbi koji su se u Prvom svjetskom ratu borili na Solunskoj bojišnici na strani Kraljevine Jugoslavije. Kolonizacija je služila posrbljivanju, naročito u Vojvodini i Makedoniji. Srbisolunaši u Makedoniji su dobivali prosječno 7,5 hektara, a makedonski seljaci bezemljaši 2,7 hektara. Sukladno tome, može se zaključiti dasu Srbi naseljavani i na područje Vukovara gdje su dobivali posjede; ibidem, s. 142.

²² A. Wertheimer-Baletić, op. cit., s. 40.

²³ I. Karaman, *Promjene nacionalne strukture pod utjecajem dvaju svjetskih ratova*, Zagreb 1994, s. 312.

²⁴ H. Matković, op. cit., s. 286.

²⁵ A. Wertheimer-Baletić, op. cit., s. 139.

²⁶ Ibidem, s. 33.

izjasnio.²⁷ U navedenom razdoblju (1857.–1991.), na prostoru grada Vukovara dogodila su se četiri velika egzodusa stanovništva. Prvi egzodus je bio egzodus Nijemaca i Mađara nakon Prvog svjetskog rata. Tada su Nijemci i Mađari odselili s ovog područja jer je nastala Država Slovenaca, Hrvata i Srba, potom Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca. Taj egzodus bio je blažeg intenziteta jer su ljudi odlazili većinom svojevoljno. Drugi egzodus dogodio se između 1941.–1943.²⁸ godine kada su protjerani i stradali Srbi i Židovi. Tada je na području Vukovara formirana i djelovala Nezavisna Država Hrvatska. U to su se vrijeme primjenjivali zakoni koji su diskriminirali Židove i Srbe. Treći egzodus zbio se 1944./1945. kada su Nijemci protjerani iz Vukovara i okolice. Nakon uspostave socijalističkog režima, Nijemci, tzv. Folksdojčeri, bili su meta diskriminacije i političkih i drugih progona jer su bili nazivani *suradnicima s okupatorima*. Posljednji egzodus, koji je bio najtragičniji i najveći, dogodio se 1991. godine kada su masovno prognani ili ubijani Hrvati. Osim njih stradali su i Rusini, Ukrajinci, Mađari, Nijemci, Slovaci, Česi te manji broj Srba koji nisu bili na strani agresora 1991. (snage pobunjenih hrvatskih Srba i JNA).²⁹

HRVATI U VUKOVARU

Kao što je prethodno navedeno, Hrvati su starosjedioci u Vukovaru. Oni su naselili područje današnjega Vukovara tijekom seobe slavenskih naroda u VII. i VIII. stoljeću. Otada su Hrvati većinsko stanovništvo na tim prostorima (izuzev XVI. i dijela XVII. stoljeća kada su Osmanlije činili većinu u Vukovaru). Nakon što su Osmanlije otišle, Hrvati se se vratili na područje Vukovara te izgradili novi suživot s narodima koji su se doselili u Vukovar. Za vrijeme Habsburške Monarhije, a kasnije i Austro-Ugarske, grad se izgradio i povećao se broj stanovnika.

Što se tiče školstva, 1734. godine na području grada Vukovara djelovala je latinska niža škola kojom su upravljali franjevci. Oni su 1736./1737. godine osnovali i osnovnu školu koju je financirala općina. Nadalje, 1866. godine u Starom Vukovaru otvorena je Djevojačka škola, godine 1885. košaračka i drvorezbarska škola, no ona nije dugo djelovala. Tri godine je (1894.–1897.) djelovala i Ženska stručna škola. Škola učenika u privredi i šegrtska škola osnovane su 1887. godine. Vukovarska gimnazija otvorena je kao mala realka 1891. godine.³⁰

U drugoj polovici XIX. stoljeća u Vukovaru je osnovana i podružnica Narodne stranke koja je zastupala hrvatsku ideju.³¹ To je bilo potrebno jer je Hrvatsko-ugarskom

²⁷ Ibidem, s. 177. Igor Karaman iznosi drugačije podatke i on govori da je u Vukovaru 1991. živjelo 52,98% Hrvata, 36,28% Srba, 2,06% Rusina, 1,56% Mađara, 0,33% Slovaka, 0,21% Nijemaca i 6,58% ostalih; I. Karaman, *Promjene nacionalne strukture*, op. cit., s. 393.

²⁸ Dana 12. travnja 1941. Vukovar su okupirali dijelovi njemačkog 46. motoriziranog korpusa i uspostavljena je NDH; *Vojna enciklopedija*, Beograd 1975, svezak 10, s. 630.

²⁹ A. Wertheimer-Baletić, op. cit, s. 39–40, 42, 47.

³⁰ J. Cazi, op. cit., s. 415.

³¹ V. Horvat, F. Potreba, *Uspon građanskog Vukovara 1850.–1918. godine*, Zagreb 1994, s. 184.

nagodbom 1868. uređen položaj Hrvatske i Slavonije kao autonomne pokrajine s obilježjima državnosti u sastavu ugarske polovice dvojne Monarhije. Samostalno je bilo samo sudstvo, unutarnja uprava, školstvo i bogoštovlje, a sve ostalo bilo je u izravnoj nadležnosti ugarskog sabora i mađarske vlade, u kojoj je postojao poseban ministar za Hrvatsku i Slavoniju.³² U to vrijeme Vukovar i njegova okolica pripali su ugarskom dijelu te je o svim važnijim pitanjima i raspodjeli najvećeg dijela novčanih sredstava odlučivala ugarska vlada. Zbog toga je bilo važno formiranje i djelovanje političkih stranaka i društvenih organizacija koje su imale za cilj očuvanje hrvatskog identiteta te borbu za prava Hrvata i ravnopravnost s drugim narodima koji su živjeli na području grada i u okolici. Jedna od prvih hrvatskih društvenih organizacija koja je djelovala u Vukovaru je Hrvatsko pjevačko društvo Dunav koje je osnovano u drugoj polovici XIX. stoljeća.³³ Dio vukovarskih građana, trgovaca, bogatih zanatlija i inteligencije slobodnih profesija bili su članovi Narodne stranke. Vukovarski veleposjednici, bogati trgovci i visoki državni činovnici, te dio nižeg činovništva i učitelja pripadali su Unionističkoj stranci. Unionisti su zastupali zajednicu s Mađarskom, a u stranci su pretežno bili srpski dio vukovarskih veleposjednika. Od 1880., nakon sedmogodišnje vladavine Narodne stranke, u Vukovaru je osnovana i Stranka prava. Pravaši su utjecali na mlade te srednje i male trgovce i zanatlije. Oni su negirali postojanje srpskog naroda u Hrvatskoj pa je dolazilo do prepirki, svađa i širenja mržnje. Pravaška mladež organizirala je prosvjede protiv mađarskih grbova u Vukovaru. U vrijeme banovanja Khuena Hederwaryja (1883.–1903.), Narodna stranka u Vukovaru je oslabljena, a mađaroni su izvršili njihov progon, pa je Stranka prava oslabljena i nije imala politički utjecaj. Potkraj XIX. stoljeća u Vukovaru je, pod pokroviteljstvom franjevačkog samostana i katoličke župe, djelovalo i Katoličko djetićko (kalfensko) društvo koje je njegovalo staru cehovsku tradiciju.³⁴

Osim što su Hrvati bili aktivni u društvenom, kulturnom i političkom smislu, Hrvati su u Vukovaru osnivali i novčarske ustanove. Hrvatska dionička štedionica osnovana je u Vukovaru 1904. godine.³⁵

Nakon završetka Prvog svjetskog rata, te stvaranja Kraljevstva SHS, koje kasnije mijenja ime u Kraljevinu Jugoslaviju, Hrvati su u Hrvatskoj, sukladno tome i u Vukovaru, bili zamjenjivani na svojim položajima od strane Srba koji su bili naseljavani od 1920. godine kroz agrarnu reformu i kolonizaciju zemlje. U novoj državi Srbi su imali dominaciju (više u: *Vukovar u Kraljevstvu SHS, Kraljevini Jugoslaviji, NDH i Jugoslaviji*). No, Hrvati su se nastavili boriti za svoja prava i čuvati svoju tradiciju. Seljaci su se u okolici Vukovara pobunili još 1919. godine zbog neriješenih agrarnih pitanja. Tada su seljaci bili napadani od strane žandarmerije te je dio prosvjednika uhićen. Kako je često dolazilo do pojedinačnih incidenata početkom dvadesetih godi-

³² Ž. Holjevac, M. Rimac, *Zemlje ugarske krune u doba mađarskoga milenija*, Zagreb 2011, s. 49.

³³ V. Horvat, F. Potrebića, op. cit., s. 195.

³⁴ J. Cazi, op. cit., s. 11–12.

³⁵ Ž. Živaković-Kerže, *Na podunavskom prometnom pravdu; Osvrt na gospodarki razvoj Vukovara u 19. i na početku 20. stoljeća*, Zagreb 2008, s. 143.

na XX. stoljeća, osobito nakon izbornih rezultata 1920. godine, u Vukovaru su zatvorena trojica zastupnika Hrvatske republikanske seljačke stranke, koji su bili iz Čepina pokraj Osijeka, a optuženi su da su provodili protudržavnu propagandu. Vlastima nije odgovarao federalistički ustroj države koju su zagovarali Stjepan Radić i HPSS/HRSS te su ga represivnim silama htjeli utišati. Bilo je različitih primjera kada su vlasti represivnim mjerama htjeli smanjiti utjecaj hrvatskih stranaka, a jedan od njih je i diskreditacija hrvatskih zastupnika. Primjer je Žandarmerijska postaja u Vukovaru koja je u svojim izvještajima navodila da su zastupnici HRSS-a u Bošnjacima agitirali protiv države 1921. godine.³⁶ Članovi HRSS-a bili su Hrvati koji su se borili za veća prava unutar Kraljevstva SHS, kasnije Kraljevine Jugoslavije.

Osim političkih stranaka, osnivala su se i različita društva. U Vukovaru je već 1929. godine bilo aktivno društvo Hrvatski sokol³⁷. Ali to nije bilo jedino društvo u kojem su se Hrvati udružili. Tridesetih godina XX. stoljeća hrvatsko seljaštvo privredno je bilo organizirano u Gospodarskoj slozi, a kulturno u Seljačkoj slozi. I dio Vukovaraca bio je u tim društvima. Obrtnici su se od 1935. godine aktivnije uključili u podružnicu Hrvatskog radiše. Oni su se natjecali sa sličnim udruženjima srpskog seljaštva i obrtništva.³⁸ Do Banovine Hrvatske, Hrvati su u Vukovaru bili u nepovoljnijem položaju od Srba i Srbijanaca. Tek se 1939. mijenja položaj Hrvata, da bi nakon 1941. godine Hrvati bili dominantni u službeničkim i upravnim poslovima. Sve do proljeća 1945. Hrvati su imali vodeća mjesta u Vukovaru. Naime, u razdoblju od 1941. do 1945. godine na području današnje Hrvatske (i dijelova teritorija današnje Republike Srbije i Bosne i Hercegovine), bila je formirana Nezavisna Država Hrvatska. NDH nije imala ustav niti parlamentarnu demokraciju, nego je vlast bila koncentrirana u rukama Ante Pavelića, poglavnika NDH. U to vrijeme vodila se netolerantna politika ustaškog vrha prema Srbima, Židovima, Romima i Hrvatima koji nisu prihvaćali totalitarni režim koji se iskazivao na teroru zasnovanom na odredbama o zaštiti arijevske rase i časti hrvatskog naroda.³⁹

U proljeće 1945. godine, prvih dana nakon ulaska Jugoslavenske armije u Vukovar, mnoge su se hrvatske obitelji našle na udaru. Komunisti su odveli i likvidirali mnoge Hrvate. Kolar-Dimitrijević i Potrebica navode kako pojedini Hrvati koji su likvidirani nisu pripadali ustaškom pokretu. Oni su bili poznati vukovarski građani, intelektualci, obrtnici, članovi hrvatskih kulturnih društava.⁴⁰ Ubijeni su s ciljem da se oslabi

³⁶ B. Janjatović, *Politički teror u Hrvatskoj 1918.–1935.*, Zagreb 2002, s. 68, 126, 153.

³⁷ U nekim su gradovima komunisti i Orjunaši ulazili u prostore i dvorane Hrvatskog sokola te izazivali fizičke sukobe i nanosili materijalnu štetu, a u nekima su Srbi dolazili na skupštine HRSS-a i izazivali nered; ibidem, s. 68–97.

³⁸ M. Kolar-Dimitrijević, F. Potrebica, *Na slavonsko-srijemskom razmeđu 1918.–1945. godine, u: Vukovar; Vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, Zagreb 1994, s. 252.

³⁹ H. Matković, op. cit., s. 244–245.

⁴⁰ Iz Riješenja o proglašenju mrtvim Antuna Đurkovića iz Vukovara iščitava se da su Antuna Đurkovića „prilikom oslobođenja 12.4.1945.“ uhitili pripadnici OZNE i likvidirali ga; *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.–1946. Dokumenti Slavonija, Srijem i Baranja*, ur. Geiger Vladimir, Slavonski Brod 2006, knjiga 2., s. 138.

hrvatski utjecaj na istočnohrvatskom prostoru.⁴¹ Nakon 1945. godine mnoge su hrvatske građanske obitelji zbog političkog pritiska napustile Vukovar i preselile se u druga mjesta u Hrvatskoj (prvenstveno Zagreb) ili u inozemstvo.⁴²

Hrvati su i nakon 1945. godine ostali većina u gradu Vukovaru. Bez obzira na neke pokušaje jugoslavenske politike da se smanji razlika u etničkom sastavu stanovništva Vukovata, Srbi nisu postali većina u gradu Vukovaru, iako su bili većina u nekim selima u okolici Vukovara: Bobota, Borovo, Bršadin, Klisa, Lipovača, Ludvinci, Negoslavci, Pačetin, Trpinja i Vera (po popisu iz 1991. godine).⁴³

NIJEMCI U VUKOVARU

Ne postoje najprecizniji podaci kada su se Nijemci doselili u Vukovar, ali se može pretpostaviti da je to kraj XVII. stoljeća, jer je početkom XVIII. stoljeća nastao Novi Vukovar. U Hrvatskoj enciklopediji piše da se od 1722. godine gradi Novi Vukovar za njemačke⁴⁴ doseljenike.⁴⁵ Prvu njemačku školu za njemačke doseljenike osnovalo je vlastelinstvo 1743. godine.⁴⁶ Nijemci su bili poljoprivrednici, obrtnici i trgovci, a kako su dobro raspolagali onime što su imali, postali u pokretačka snaga u napretku sela i gradova.⁴⁷ Najveće doseljavanje Nijemaca zbilo se od 1835. do 1850. godine. Tada se u Vukovar doselilo oko 300 njemačkih obitelji južno od starog gradskog središta, formirajući gotovo čisto njemačko naselje, tzv. Švapsko brdo (njem. Schwabenberg).⁴⁸ Da su Nijemci u Vukovaru bili aktivni, svjedoči nam i to što su nakon 1875. godine osnovali Njemačko pjevačko društvo. Nijemci su bili sveprisutni u gradu, a spominje se da su bili među prvim vatrogascima toga grada.⁴⁹ U vukovarskom kotaru godine 1880. živjelo je 6.994 Nijemca, 1890. godine 9.586 Nijemaca, 1900. godine 10.036 Nijemaca, a 1910. godine 8.612 Nijemaca.⁵⁰ Godine 1892. u Srijemskoj županiji bilo je 29 njemačkih škola prema nastavnom jeziku.⁵¹ Dana 1. svibnja 1904. godine osnovana je još jedna institucija njemačkog predznaka, Njemačka štedionica.⁵²

Nakon što je Njemačka izgubila u Prvom svjetskom ratu, Nijemci su se iz Vukovara počeli iseljavati, naročito nakon stvaranja Kraljevine SHS i pripadnika srpske nacionalnosti koji su tada došli u Vukovar. To je bio prvi veći egzodus žitelja nje-

⁴¹ M. Kolar-Dimitrijević, op. cit., s. 255.

⁴² A. Wertheimer-Baletić, op. cit., s. 42.

⁴³ Ibidem, s. 199–200.

⁴⁴ Njemačke koloniste slavenski su žitelji nazivali Švabama, Podunavskim Švabama ili Folksdojčerima; V. Geiger, *Nestanak Folksdojčera*, Zagreb 1997, s. 9–10.

⁴⁵ *Hrvatska enciklopedija*, op. cit.

⁴⁶ *Vukovarska komuna*, Vukovar 1965, s. 91.

⁴⁷ V. Geiger, *Nestanak Folksdojčera*, op. cit., s. 14.

⁴⁸ *Vukovarska komuna*, op. cit., s. 37.

⁴⁹ V. Horvat, F. Potrebeca, op. cit., s. 195.

⁵⁰ J. Cazi, op. cit., s. 401.

⁵¹ Ibidem, s. 416.

⁵² Z. Živaković-Kerže, op. cit., s. 143.

mačke nacionalnosti iz Vukovara.⁵³ Nijemcima je nakon Prvog svjetskog rata bilo onemogućeno sudjelovanje na izborima te su se do ljeta 1922. godine morali iseliti iz Kraljevine SHS. Osim toga, njemački bezemljaši nisu bili uključeni u agrarnu reformu. U ljeto 1922. godine donesena je odluka da se ukinu sve njemačke škole. Budući da su Nijemci bili radišni i sposobni ljudi, oni koji su ostali bili su aktivni u društvenoj zajednici. Prije Drugog svjetskog rata Nijemci su bili uključeni u Kulturbundu, udruženju za očuvanje i širenje njemačke kulture.⁵⁴ Od polovice 1939. godine njemačko parobrodarsko društvo održava svakodnevnu dunavsku vezu s Bečom, a neki su brodovi s Rajne prebačeni na Dunav tako da je Vukovar postao važnija luka zahvaljujući Nijemcima.⁵⁵ Iz ovoga primjera razvidno je da su Nijemci uvelike pridonijeli razvoju Vukovara. U vrijeme NDH Nijemci su se organizirali u njemačke javne skupine s javnopravnim ovlastima. Dio Nijemaca bio je uključen u jedinice Wehrmachta, vojne i poluvojne formacije koje su surađivale s ustašama, a mali dio Nijemaca pridružio se partizanskim četama.⁵⁶

Egzodus Nijemaca tijekom i nakon Drugog svjetskog rata bio je očigledan jer su tada gotovo nestali s ovog područja. U listopadu 1944. godine otvorio se srijemski front. Njemačko stanovništvo tada znatnim dijelom (po nalogu njemačkih vlasti) napušta vukovarsko područje. U proljeće 1945. godine, nakon proboja srijemskog fronta, jugokomunističke vlasti preostalo su njemačko stanovništvo dijelom pobili, a dijelom prognali.⁵⁷ U noći između 26. i 27. travnja 1945. svi su podunavski Nijemci bili istjerani. Partizani su isplanirali protjerivanje, tako da su bili opremljeni listama imena i adresa, započeli s protjerivanjem. Iz svjedočenja preživjelih opisan je način protjerivanja i odvođenja u logore.⁵⁸ Iz izvješća Ministarstva unutarnjih poslova Narodne vlade Hrvatske upućenog Centralnom komitetu KPH o stanju u kažnjeničkim logorima u Hrvatskoj, od 12. studenog 1945. godine, navodi se kako je na dan 30. listopada 1945. godine u logoru Ovčari kod Vukovara smješteno 400 osoba njemačke narodnosti i njemačkih državljana. U izvješću se spominje kako su logoraši radili različite poslove te se svojim radom izdržavali.⁵⁹ Neposredno nakon rata oko Vukovara je bilo 6 napuštenih sela, tj. 527 napuštenih njemačkih posjeda, površine oko 4.247 hektara. Ti su se posjedi kasnije naselili u agrarnoj reformi i kolonizaciji. Broj preseljenih ljudi na navedena područja je bio 297 obitelji, tj. 1.653 osobe.⁶⁰

⁵³ A. Wertheimer-Baletić, op. cit., s. 39.

⁵⁴ V. Geiger, *Nestanak Folksdojčera*, op. cit., s. 16–17.

⁵⁵ M. Kolar-Dimitrijević, op. cit., s. 254.

⁵⁶ V. Geiger, *Nestanak Folksdojčera*, op. cit., s. 24–25.

⁵⁷ Ibidem, s. 254.

⁵⁸ Istjerivanja su bila organizirana u skupina, a skupine i način protjerivanja opisan je u radu Igora Karamana, *Promjene nacionalne strukture*, op. cit., s. 322–323.

⁵⁹ *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.–1946. Dokumenti*, ur. Z. Dizdar, V. Geiger, M. Pojić, M. Rupiće, Slavonski Brod-Zagreb 2009, s. 292.

⁶⁰ M. Maticka, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945.–1948.*, Zagreb 1990, s. 29, 34.

U Vukovaru je 1948. godine živjelo 0,3% Nijemaca, što je 99%-tni pad uspoređujući s 1910. godinom kada ih je bilo oko 33% u gradu Vukovaru.⁶¹ Većina je Nijemaca potkraj Drugog svjetskog rata napustila Vukovar, bila protjerana, odvedena u logore ili na neki drugi način stradala. Jugoslavenski Nijemci u neposrednom su poraću bili lišeni svih državljanjskih i temeljnih ljudskih prava. Došlo je do konfiskacije njihove imovine i iseljavanja/protjerivanja iz Jugoslavije kako bi se promijenili vlasnički odnosi te radikalno promijenila etnička slika. Među tim Nijemcima bili su i Nijemci iz Vukovara.⁶² Pretpostavlja se da se određeni broj preostalog njemačkog stanovništva 1948. godine izjasnio Hrvatima. To je možebitno objašnjenje znatnog porasta udjela Hrvata između 1921. i 1948.⁶³

MAĐARI U VUKOVARU

Mađari su se na vukovarsko područje, a samim time i u Vukovar, počeli naseljavati od XVIII. stoljeća (a i ranije). Broj Mađara se povećao kada je nastala Austro-Ugarska Monarhija 1867. godine. Tada su Mađari počeli naseljavati hrvatske zemlje u većem broju zbog povoljne kupovine zemlje, ali i poticajem politike peštanskih vlasti.⁶⁴ Prema popisima stanovništva, u vukovarskom kotaru je 1880. godine živjelo 4.214 Mađara. Broj doseljenika je rastao pa je već 1890. u vukovarskom kotaru živjelo 5.501 Mađar, 1900. porastao je broj na 5.399 Mađara, a 1910. 6.385 Mađara.⁶⁵ U drugoj polovici XIX. stoljeća Mađari su u Vukovaru djelovali kroz Unionističku stranku. Srbi su također podržavali Unionističku stranku zbog svojih interesa.⁶⁶ Oni su u Vukovaru radili uglavnom kao državni čimbenici, osobito na željeznici, u dunavskoj plovidbi, financijskim službama, u policiji (žandarmeriji) i drugim upravnim institucijama. Na područje vukovarskog kotara, mađarski veleposjednici doseljavaju se od 1894. do 1907. U tom periodu doselile su se 894 osobe mađarske (djelomično i njemačke) nacionalnosti. Oni su skupo prodali svoje posjede u Ugarskoj, a u vukovarskom kotaru kupili jeftiniju zemlju te su na taj način lagodnije živjeli u Vukovaru i vukovarskom kotaru.⁶⁷ Prema nastavnom jeziku, u Srijemskoj županiji 1892. godine bilo je 7 mađarskih škola. Mađari su osnovali 1904. godine augsburško-helvetsku konfesionalnu školu u Vukovaru koja je djelovala do 1918. godine.⁶⁸ Pojedini Mađari i Nijemci bili su u vrhu socijalističke stranke početkom XX. stoljeća. Oni nisu bili za

⁶¹ A. Wertheimer-Baletić, op. cit., s. 42.

⁶² V. Geiger, *Josip Broz Tito i ratni zločini*, Zagreb 2013, s. 35.

⁶³ S. Sučić, *Značaj obrane Vukovara u stvaranju Hrvatske države*, Zagreb 2011, s. 20.

⁶⁴ Z. Živaković-Kerže, op. cit., s. 137.

⁶⁵ J. Cazi, op. cit., s. 401.

⁶⁶ V. Horvat, F. Potrebeca, op. cit., s. 184.

⁶⁷ J. Cazi, op. cit., s. 409–410.

⁶⁸ Ibidem, s. 415–416.

suradnju sa Hrvatsko-srpskom koalicijom⁶⁹ koja je potpisana 1905. godine.⁷⁰ Oni su se, isto kao i Nijemci, počeli iseljavati nakon Prvog svjetskog rata. Dana 19. ožujka 1918. vukovarski omladinci razbili su prozore i namještaj mađarske škole, te u školskom dvorištu zapalili improviziranu mađarsku zastavu.⁷¹ Takvi događaji nagnali su Mađare na selidbu iz Vukovara. To je iseljenje bilo uvjetovano egzogenim, prvenstveno političkim faktorima jer je ishod Prvog svjetskog rata bio nepovoljan.⁷² Stvaranjem Kraljevine SHS iselilo se, poglavito iz Vukovara, dosta Mađara. Neki su se iselili sami, a neki pod pritiskom političkog sustava.⁷³ Kao i Nijemcima, i Mađarima je nakon rata bilo onemogućeno sudjelovanje na izborima jer su se do ljeta 1922. godine morali iseliti iz Kraljevine SHS⁷⁴

Ponovno naseljavanje mađarskih obitelji na područje Vukovara dogodilo se u razdoblju 1922.–1924. godine za vrijeme agrarne reforme i kolonizacije. Oni su tada naselili dvije kolonije (Lužac i Vukovar Predgrađe). Lužac je naselilo 85 mađarskih obitelji, a Vukovar Predgrađe naselili su Mađari optanati koji su nakon uspostave Hortyjeva režima morali napustiti zemlju. Oni su bili politički nepodobni jer se nisu slagali s idejom *Velike Mađarske* te su se onda preselili na ovo područje kako bi si osigurali miran i siguran život.⁷⁵

Nakon Drugog svjetskog rata broj Mađara nije se uvelike promijenio i obuhvaćao je malo više od 900 osoba. S obzirom na istodobni porast ukupnog broja stanovnika Vukovara, to je doista značilo smanjenje razine udjela njegova mađarskog pučanstva (sa 9,21% u 1910. na 5,3% u 1948.).⁷⁶

SRBI U VUKOVARU

Kao što je već ranije navedeno, Srbi se doseljavaju na područje Vukovara tijekom XVI. i XVII. stoljeća. Između 1732. i 1737. godine izgrađena je parohijska crkva svetog Nikolaja u Vukovaru.⁷⁷ Prva škola, koja se 1733. godine spominje na području Vukovara, je srpska konfesionalna škola koja se nalazila u Starom Vukovaru. Do 1855. godine financirala ju je crkvena općina, a onda ju je počela financirati općina Vukovar.⁷⁸ Srbi su u Vukovaru živjeli u suživotu s ostalim narodima u prvoj polovi-

⁶⁹ Hrvatsko-srpsku koaliciju činile su Hrvatska stranka prava, Hrvatska napredna stranka, Srpska samostalna stranka, Srpska radikalna stranka i Socijal-demokratska stranka Hrvatske; ibidem, s. 33.

⁷⁰ Ibidem, s. 33.

⁷¹ Ibidem, s. 74–75.

⁷² A. Wertheimer-Baletić, op. cit., s. 40.

⁷³ A. Wertheimer-Baletić, A. Akrap, *Razvoj stanovništva Vukovarsko-sriemske županije s posebnim osvrtom na ekonomsku strukturu od 1971. do 2001.*, Zagreb 2008, s. 53.

⁷⁴ V. Geiger, *Nestanak Folksdojčera*, op. cit., s. 16.

⁷⁵ M. Kolar-Dimitrijević, op. cit., s. 248–249.

⁷⁶ I. Karaman, *Promjene nacionalne strukture*, op. cit., s. 320.

⁷⁷ *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, Zagreb 1966, sv. 4, s. 560.

⁷⁸ *Vukovarska komuna*, op. cit., s. 91.; J. Cazi, op. cit., s. 415.

ci XIX. stoljeća te su podržavali Unionističku stranku, tj. mađarone. Što se tiče društvenog života, u Vukovaru od 1860-ih godina djelovalo je i Srpsko pjevačko društvo Javor.⁷⁹ Iz ovoga je razvidno da su se aktivno uključili u kulturne i društvene sfere grada. Godine 1899. osnovana je Srpska kreditna zadruga u Vukovaru, koja je devet godina kasnije postala Srpska kreditna banka.⁸⁰ U izvještajima Županije srijemske od 1915.–1916. vidi se da je u tom razdoblju djelovala Pravoslavna opančarska zadruga.⁸¹

Što se tiče kasnijih naseljavanja na ova područja, 1919. godine, dolazi prvi val srpskih dobrovoljaca u vrijeme ministrovanja doktora Franje Poljaka, koji je bio ministar agrarne reforme Kraljevstva SHS. Vukovarski inspektor za agrarnu reformu, Dragan Turk, odredio je dana to područje doseli 70 srpskih obitelji. Oni su istjerali vlastelinske slugе iz stanova i u njih se naselili. Budući da nisu imali što jesti, grof Eltz, veleposjednik iz Vukovara, dobio je nalog da zaposli doseljenike i da ih hrani do žetve.⁸² U razdoblju od 1921. do 1931. Vukovar je imao porast broja stanovnika za 6%. Najveći broj doseljenika bio je iz Srbije.⁸³ Budući da je to bilo vrijeme Kraljevine Jugoslavije, Srbi su postavljeni na različite položaje u gradu i okolici te su na taj način osiguravali svoju supremaciju, iako nikada nisu bili većina u gradu. Političku vlast u Vukovaru nakon 1918. godine obnašala je Narodna radikalna stranka. Međutim, nakon parlamentarnih izbora 1935. godine, dolazi do jačanja hrvatskog elementa u političkom i u gospodarskom smislu. No tek 1939. godine, uspostavom Banovine Hrvatske, Narodna radikalna stranka odstupila je s vlasti.⁸⁴

Prvo iseljavanje Srbijanaca dogodilo se 1939. godine. Bili su to činovnici koji su radili u raznim upravama, prosvjetnim i drugim službama (na čija mjesta su došli nakon odlaska Mađara i Nijemaca). Ovo iseljavanje bilo je vezano uz političku i sociopsihološku situaciju nakon nastanka Hrvatske Banovine, a nakon toga i 1941. kada je nastala NDH. Donesena je odluka da oduzme sva zemlja srpskim dobrovoljcima i kolonistima, te da se protjeraju svi koji su na područje Vukovara doselili nakon 1918. godine.⁸⁵ Nakon te odluke iz Vukovara su prognani Židovi, a mete su bile i Srbi.⁸⁶ Nad Židovima, Srbima i Romima se u NDH vršio politički teror. Mnogi od njih su bili deportirani u logore, a dio je bio protjeran ili ubijen. U to su vrijeme Srbi bili diskriminirani te su izgubili politički utjecaj i rukovodeće položaje.

Sljedeća promjena položaja Srba u Vukovaru zbila se nakon 1945. godine. Tada dolazi do novog vala srpskog naseljavanja Vukovara. Srbima su vlasti iz Beograda davala na korištenje domove i posjede Nijemaca, osobito na Švabskom brdu. Srpskim

⁷⁹ V Horvat, F. Potrebeca, op. cit., s. 184, 195.

⁸⁰ Z. Živaković-Kerže, op. cit., s. 143.

⁸¹ J. Cazi, op. cit., s. 70.

⁸² M. Kolar-Dimitrijević, op. cit., s. 246.

⁸³ A. Wertheimer-Baletić, op. cit., s. 41.

⁸⁴ I. Žebec, *Utjecaj češkog kapitala na razvoj Vukovara u razdoblju između dva svjetska rata*, Zagreb 2008, s. 107.

⁸⁵ M. Kolar-Dimitrijević, op. cit., s. 254.

⁸⁶ A. Wertheimer-Baletić, op. cit., s. 42.

naseljavanjem mijenjaju ime dotadašnjeg naselja u Petrova Gora.⁸⁷ Budući da je komunistička vlast htjela ukinuti Vukovarski kotar i pripojiti ga Vinkovcima i Osijeku, Srbi su se protiv toga pobunili. Dio ih je tražio pripojenje federalnoj Srbiji, a dio je bio protiv te ideje. Glavni pokretači ideje da se Vukovarski kotar pripoji Vojvodini bili su Savo Batranović iz Dalja, Savo Popov i Ilija Stanisavljević iz Bobote.⁸⁸ Budući da su vlasti saznale za taj plan, spriječile su ga, te Vukovarski kotar nije ukinut. U to vrijeme počela su i ubojstva od strane Srba. U Boboti se dogodilo nekoliko ubojstava u srpnju 1945. godine. Najprije je ubijen Viktor Šipuša, ustaški kotarski predstojnik u Vukovaru, dok ga je pratio član Okružne komisije za kažnjavanje ratnih zločinaca, potom i dr. Vladu Gnusa.⁸⁹ Značajne promjene u nacionalnom sastavu stanovništva grada Vukovara i vukovarske općine događale su se i u periodu od 1948. do 1953. kada se ukupno stanovništvo grada povećalo za 8,6% pri čemu je porast broja Hrvata bio osjetno manji (iznosio je 4,3%) od porasta broja Srba (iznosio je čak 17,0%).⁹⁰ U grad su se doseljavali mnogi radnici različitih narodnosti, ali su Hrvati uvijek ostali većina u gradu. Tijekom 80-ih godina XX. stoljeća dolazi do rasta srpskog nacionalizma na ovome području, a sva previranja eskaliraju 1990. i 1991. godine. O tome će više riječi biti kasnije u ovom članku.

ŽIDOVI U VUKOVARU

Nema točnih podataka kada su Židovi došli u Vukovar, ali se smatra da je to bilo krajem XVIII. stoljeća, nakon donošenja patenta o toleranciji ostalih vjeroispovijesti.⁹¹ Na početku su Židovi u Vukovar dolazili kao putujući trgovci, ali su neki bili i službenici kraljevske vlasti. Prema podacima iz 1808. godine, u Vukovaru je bilo 11 Židova, a prema popisu iz 1848. bilo ih je 50.⁹² Prisutnost Židova u Vukovaru može se pratiti i prema građevinama i mjestima koja su napravili Židovi. Prvo židovsko groblje napravljeno je 1830. godine, a obnovljeno 1850. godine.⁹³ Potom, podaci koji govore o prvoj sinagogi koja je sagrađena 1845. godine te je bila prva namjenski sagrađena sinagoga u Hrvatskoj. Kada su Židovi 1888./1889. godine izgradili novu, raskošniju sinagogu, zemljište stare sinagoge prodali su kalvinskoj vjerskoj zajednici.⁹⁴ Osim

⁸⁷ D. Marijan, *Bitka za Vukovar*, Zagreb-Slavonski Brod 2004, s. 14.

⁸⁸ *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.–1946.*, Slavonski Brod 2006, s. 192–193.

⁸⁹ U Izvještaju se navodi kako su ga muškarci i žene linčovali, dok je oružana pratnja samo promatrala taj čin (*Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.–1946. Dokumenti Slavonija, Srijem i Baranja*, ur. Geiger Vladimir, Slavonski Brod 2006, knjiga 2, s. 265).

⁹⁰ S. Sučić, op. cit., s. 20.

⁹¹ Z. Živaković-Kerže, op. cit., s. 137.

⁹² S. Lazanin, *Stanovništvo Vinkovaca i Vukovara u razdoblju njihova oblikovanja u urbane cjeline: kraj 18. i početak 19. stoljeća*, Zagreb 2007, s. 234–235.

⁹³ <http://www.cendo.hr/Opcine.aspx?id=30> [pristupio: 19.01.2014].

⁹⁴ D. Damjanović, *Zvonik kalvinske crkve u Vukovaru iz 1910. godine*, Zagreb 2008, s. 404.

navedenoga, Židovi su 1857. godine dobili svoju konfesionalnu školu u Vukovaru.⁹⁵ Godine 1901. izraelska vjerska škola zamjenjuje njemački nastavni jezik srpsko-hrvatskim.⁹⁶ Što se tiče broja Židova u vukovarskom kotaru, godine 1880. bilo je 766 Židova. Godine 1890. broj Židova je porastao na 861, da bi otada padao. Po popisu iz 1900. u vukovarskom su kotaru živjela 622 Židova.⁹⁷ Ne zna se točan datum osnivanja židovske općine, ali se zna da je bila aktivna. Predsjednici općine bili su dr. Štangel, Zigmund Frank, dr. Dabuel Klajn, Hinko Štajner, Mavro Ofner i Viktor Baum. Dr. Gotlieb je predstavljao Vukovar na Kongresu židovskih općina Hrvatske 1909. godine. U Vukovaru je početkom XX. stoljeća djelovala Hevra Kadiša, Talmud Tora škola sa 20 polaznika, djevojačko društvo Morija, cionističko društvo te gospojinsko društvo Mirjam, a članovi židovske općine bili su aktivni i u Omladinskom društvu.

Broj Židova opadao je od 1910. godine do 1941. godine kada ih je većina odvedena u koncentracijske logore gdje su i stradali. Prema popisu iz 1910. godine, u Vukovaru je živjelo 513 Židova. Veći pad zabilježen je između 1921. i 1931. godine kada je broj Židova opao sa 456 na 306 Židova. U holokaustu su gotovo svi Židovi bili pobijeni. Zna se za 244 žrtve holokausta u Vukovaru. Rijetki Židovi su se spasili bijegom u Mađarsku ili su prešli na stranu narodno oslobodilačke vojske. Godine 1941. ukinuta je židovska općina Vukovar, koja nikada nije obnovljena. Prema popisu iz 1991. godine u Vukovaru je živjelo samo 6 Židova.⁹⁸

RUSINI I UKRAJINCI U VUKOVARU

Prema dostupnim podacima, broj Rusina razmjerno je rastao u vukovarskom kotaru. Prema popisu iz 1880. zabilježeno je da ih je bilo 1.183. Godine 1890. porastao je broj Rusina na 1.405, potom 1900. na 1.520, da bi prema popisu stanovništva iz 1910. godine u vukovarskom kotaru živjelo 1.567 Rusina.⁹⁹ Prema nastavnom jeziku, u Srijemskoj županiji 1892. godine bile su dvije rusinske škole.¹⁰⁰ Zbog vezanosti uz zemlju, Rusini su se najčešće naseljavali u selima. Od 1960. godine započelo je ubrzano naseljavanje Vukovara jer se u to vrijeme mogla jetino kupiti zemlja i kuća. Najčešće su im Srbi prodavali zemlju koju su nastanili nakon odlaska Nijemaca.¹⁰¹

Ukrajinci su se u Vukovar (i Petrovce) doseljavali iz sjeverne Bosne početkom XX. stoljeća. U Drugom svjetskom ratu veliki broj Ukrajinaca pridružuje se regularnim jedinicama NDH jer su se fašisti u vrijeme Drugog svjetskog rata borili protiv Crvene armije i SSSR-a koji je napao i zauzeo dijelove Ukrajine. Nakon nekog vremena Ukrajinci napuštaju vojsku te se odlučuju za neutralnost u borbama između

⁹⁵ *Vukovarska komuna*, op. cit., s. 91.

⁹⁶ J. Cazi, op. cit., s. 416.

⁹⁷ *Ibidem*, s. 402.

⁹⁸ <http://www.cendo.hr/Opcine.aspx?id=30> [pristupio: 19.01.2014].

⁹⁹ J. Cazi, op. cit., s. 401.

¹⁰⁰ *Ibidem*, s. 416.

¹⁰¹ G. Takač, *Rusini i Ukrajinci vukovarskog kraja*, Zagreb 1994, s. 397.

đu partizana i jedinica NDH. Neki su se pridružili partizanskim jedinicama. Ipak, to ih je označilo u komunističkom sustavu. Godine 1968. osniva se Savez Rusina i Ukrajinaca Hrvatske sa sjedištem u Vukovaru. Tada započinje kulturni i nacionalni preporod Ukrajinaca i Rusina. Nakon nekog vremena osnovano je i kulturno-umjetničko društvo Rusina i Ukrajinaca u Vukovaru. Tiskaju svoje časopis *Nova Dumka* i na Radio Vukovaru uvode emisije na rusinskom i ukrajinskom jeziku. Nakon nekog vremena izgrađena je velika grkokatolička crkva Rusina i Ukrajinaca. Tijekom 1991. godine Rusini i Ukrajinci su se u Vukovaru (kao i drugdje u Hrvatskoj) izjasnili za neovisnu i suverenu Republiku Hrvatsku. Borili su se u ratu protiv velikosrpske agresije, a nakon pada Vukovara protjerani su iz vukovarskog kraja u etničkom čišćenju.¹⁰²

VUKOVAR U KRALJEVSTVU SHS, KRALJEVINI JUGOSLAVIJI, NDH I JUGOSLAVIJI

U Vukovaru je 1879./1880. osnovano Radničko društvo, a 1895. radništvo je osnovalo Klub Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije (SDS HiS). Sjedište Kluba nalazilo se u gostionici „Tri ruže“, a učlanilo se trideset zanatlijskih činovnika, sitnih majstora i ribara. U jesen 1917. godine u Vukovaru je formirana podružnica Općeg radničkog saveza, a sastanci su se odvijali u vatrogasnom domu.¹⁰³ Radnički pokret organizirao je različite aktivnosti: u travnju 1918. radnici Tvornice kudjelje i Električne centrale organizirali su štrajk u kojemu je sudjelovalo 350 radnika. Osim njih, u ožujku 1919. štrajkali su i bankovni činovnici zagrebačkih i osječkih podružnica novčarskih zavoda u Vukovaru. Radnici su održali skup i proslavu 1. svibnja 1918. godine, a na skupu je govorio i Stjepan Gasser, jedan od vođa radničkog pokreta. Treba napomenuti kako vukovarski socijalisti 1918. godine nisu htjeli sudjelovati u radu Mjesnog odbora Narodnog vijeća, niti u formiranju Narodne garde. Do studenog 1918. Glavni odbor SDS HiS tiskao je novine „Pravda“ (koje su bile ljevičarske), potom „Sloboda“ jer se 1919. godine Glavni odbor opredijelio za desnicu¹⁰⁴ SDS HiS-a. Dana 1. siječnja 1919. održana je i velika skupština na kojoj je bilo oko 1500 osoba, a na skupštini su govorili predsjednik Stjepan Gasser i Miroslav Weiner. Već u veljači promijenjeno je vodstvo organizacije jer su desničari bila manjina te je za predsjednika izabran Pavao Luketić. Tada su se socijalisti odlučili za propagandu rad po Vukovaru i ostalim selima te su osnovali nekoliko novih odbora.¹⁰⁵ U vrijeme Kraljevine Jugoslavije u Vukovaru je osnovana Socijalistička radnička partija Jugoslavije. Komunisti su u Vukovaru tiskali časopis „Radnička straža“ koja je izla-

¹⁰² Ibidem, s. 399–401.

¹⁰³ J. Cazi, op. cit., s. 13, 73.

¹⁰⁴ Od sredine 1918. godine SDS HiS se diferencirao na ljevicu i desnicu unutar organizacije. Vukovarski Glavni odbor odlučio se podržati ljevicu, da bi od 1919. godine podržavao desničare (D. Jović, *Radnički pokret u Slavoniji: 1918–1929*, Slavonski Brod 1985, s. 37, 46).

¹⁰⁵ Ibidem, s. 16, 21–23, 28, 34, 36–38, 40, 47, 57, 59, 62.

zila 1919. i 1920. godine, a izdavali su i humoristični list „Trnje“. ¹⁰⁶ Komunistički se pokret brzo širio Vukovarom i bližom okolicom. Stjepan Supanc bio je najvažnija ličnost. Komunisti su u Vukovaru bili aktivni. Osnovani su zadrugu „Radnički dom“ i kupili „Grand hotel“ i od njega napravili radnički dom. U radničkom domu nalazila se uprava Radničke straže i socijalistička knjižnica, te kulturne aktivnosti: probe pjevačkog društva i razna predavanja. Grad Vukovar podijelili su na deset rajonskih odbora koji su aktivno širili komunističku propagandu. U Vukovaru su 1919. godine održana dva štrajka bankara i bankarskih činovnika u Prvoj hrvatskoj štedionici (podružnica Vukovar), Hrvatskoj zemaljskoj banci (podružnica Vukovar), Hrvatskoj dioničkoj štedionici (podružnica Vukovar) te Srpskoj kreditnoj banci d.d. Vukovar. ¹⁰⁷

U ožujku i travnju 1920. godine održani su izbori u općinama i gradovima. U Vukovaru je tada pobijedila Socijalistička radnička partija Jugoslavije/komunista s osvojenih 12 od 24 mandata. Na konstituirajućoj sjednici gradske skupštine, održane 24. ožujka 1920. godine, bio je i veliki župan koji je onemogućio izbor komunista za gradonačelnika. Na njegov prijedlog za gradonačelnika Vukovara izabran je Ivan Turk iz stranke Hrvatska zajednica, koji je nakon verbalnih sukoba s komunistima podnio ostavku, a s njime i zastupnici građanskih stranaka. ¹⁰⁸ SRPJ je na Drugom kongresu održanom u lipnju 1920. godine promijenila ime u Komunistička partija Jugoslavije (KPJ). Nakon proglašenja Obznane, vlasti su napale na KPJ u Vukovaru. Dana 1. siječnja 1921. godine ubijen je Stjepan Supanc jer je htio izbjeći uhićenje. Do kraja siječnja 1921. uhićeno je 14 članova KPJ u Vukovaru. ¹⁰⁹

Savez komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ) osnovan je u prvoj polovici travnja 1920. godine. U SKOJ je učlanjivao tajnik partijske organizacije Nikola Smoljanović. Djelatnosti SKOJ-evske organizacije bile su objavljivane u Radničkoj straži. Nakon donošenja Obznane, vukovarska organizacija SKOJ-a jedna je od rijetkih koje su nastavile djelovati. Članovi organizacije obavljali su poslove kurirske službe te ispisivali proturežimske parole na zidovima kuća. Početkom rujna 1922. Akcijski odbor Saveza radničke omladine Jugoslavije osnovao je organizaciju u Vukovaru. ¹¹⁰

U Vukovaru je krajem ožujka 1919. osnovano radničko pjevačko i tamburaško društvo „Jednakost“, koje je kasnije promijenilo ime u „Plamen“. Uz zbor je djelovala i dramska sekcija te tamburaški orkestar. Društvo je imalo oko 150 članova. ¹¹¹

Organizacija Nezavine radničke partije Jugoslavije (NRPJ) osnovana je u srpnju 1923. godine. Organizacija je imala oko stotinu članova. Članstvo NRPJ u Vukovaru je raslo brzo te je 1924. imala oko 620 članova. ¹¹² Iste je godine osnovan i SROJ (Savez radničke omladine Jugoslavije). Vukovarska organizacija SROJ-a svoju je aktivnost razvila u strojobravarskoj radionici Stencla, gdje je bilo 20 šegrta. U okviru

¹⁰⁶ *Vukovarska komuna*, op. cit., s. 26, 29.

¹⁰⁷ J. Cazi, op. cit., 105–106.

¹⁰⁸ D. Jović, op. cit., s. 84–85, 102, 112, 118.

¹⁰⁹ B. Janjatović, op. cit., 103, 59, 61, 179, 185–187.

¹¹⁰ D. Jović, op. cit., s. 170–172, 353.

¹¹¹ *Ibidem*, s. 177.

¹¹² J. Cazi, op. cit., s. 183.

organizacije SROJ-a oformljene su grupe omladinaca za borbu protiv orjunaša. U ljeto 1924. organizacija je imala oko 300 članova, a kasnije je pala na samo tri člana.¹¹³ Sindikati su organizirali štrajk radnik kemijske industrije koji je trajao od 16. do 30. ožujka 1925. te je bio uspješan, potom štrajk u Tvornici kudjelje od 5. do 8. kolovoza 1926., štrajk 33 stolarska radnika od 28. rujna 1926. Na izborima za Gradsko zastupstvo, održanima 21. ožujka 1926., komunisti su se kandidirali s Radničkom listom i dobili 219 glasova, tj. dva mandata. Na tim izborima Hrvatski blok je dobio 8 mandata, radikalni 5, HSS 4, samostalni demokrati 2, a Nijemci, lista dr. Tička te SPJ po jedan mandat. Godine 1928. u Vukovaru je bilo samo 6 članova KPJ koji su djelovali u jednoj ćeliji koja je bila organizirana kao Mjesni komitet, a bilo je samo 10 članova SKOJ-a. Jović spominje kako je 1928. godine u Vukovaru je djelovao radnički športski klub „Sloga“, radnički športski klub „Hajduk“ i „Sparta“, klub Saveza privatnih namještenika. RŠK „Sloga“ djelovao je unutar Bloka radničkih sportskih klubova.¹¹⁴

Vidovdanskim ustavom koji je Ustavotvorna skupština prihvatila 28. lipnja 1921. godine, ozakonjena je unitarističko-centralistička monarhija. Dana 26. travnja 1922. godine *Uredbom o podjeli zemlje na oblasti*, Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca podijeljena je na 33 oblasti. U Vukovaru je bilo sjedište Srijemske oblasti.¹¹⁵ No, takvo uređenje održalo se do 1929. godine. Dana 3. listopada 1929. godine na snagu je stupio Zakon o nazivu i podjeli Kraljevine na upravna područja. Tada je Kraljevina Jugoslavija podijeljena na devet banovina. Vukovar je, kao i cijeli Srijem, pripojen Drinskoj banovini. U Drinskoj banovini Vukovar je bio samo dvije godine, da bi 3. rujna 1931. oktroviranim Ustavom Vukovar, Vinkovci, Županja, Šid i Srijemska Mitrovica bili uključeni u Dunavsku banovinu.¹¹⁶

U vrijeme Drugog svjetskog rata, od 1941. godine, komunisti su se odlučili boriti protiv fašizma, ali je utjecaj partijske organizacije bio slab. Nekoliko dana nakon objave rata, njemačke trupe ušle su u Vukovar. Oko 8000 domaćih Nijemaca, učlanjenih u *Kulturbund*, stavilo se na raspolaganje okupatoru. Uz njemačke, Vukovar su okupirale i mađarske trupe koje su predale vlast ustašama. Ustaše su osnovale Veliku župu Vuku sa sjedištem u Vukovaru. Domaći Nijemci bili su na dosta političkih pozicija, a veliki župan je postao Jakob Elicker. Dana 22. lipnja 1941. godine uhićena je većina komunista u Vukovaru. U Vukovaru je osnovan prijeki sud na kojemu je bilo suđeno protivnicima režima. Navodi se da je u Vukovaru i bližoj okolici ubijeno oko 6000 Srba u razdoblju od 1941. do 1945. U borbama NOV-a i NOB-a sudjelovalo je oko 600 komunista s područja Vukovara i bliže okolice.¹¹⁷ Vukovar su od uprave NDH oslobodile jedinice I. armije Jugoslavenske armije dana 12. travnja 1945.¹¹⁸ U izvješću od 12. srpnja 1945. godine Dimitrije Georgijević, opunomoćenik OZN-e

¹¹³ D. Jović, op. cit., s. 354.

¹¹⁴ Ibidem, s. 218, 264, 270, 341, 343–344, 364, 373.

¹¹⁵ *Vukovarska komuna*, op. cit., s. 28.

¹¹⁶ Ibidem, s. 43–45.

¹¹⁷ Ibidem, s. 33–39.

¹¹⁸ *Vojna enciklopedija*, op. cit., s. 630.

za Jugoslaviju, šalje izvješće Aleksandru Rankoviću, načelniku OZN-e Ministarstva narodne obrane Demokratske Federativne Jugoslavije, kako je na području Vukovara u logoru zarobljeno: Nijemaca – 1.126 podoficira te 1.506 vojnika; Austrijanaca: 60 podoficira i 584 vojnika; Domobrana: 1 podoficir te 117 vojnika; Mađara: 5 podoficira i 226 vojnika te 5 četničkih vojnika. Ukupno 1.192 podoficira i 2.786 vojnika.¹¹⁹ Nakon toga slijedilo je protjerivanje stanovnika njemačke narodnosti i naseljavanje srbijanskog stanovništva. Nadalje, vojni sud Jugoslavenske armije (JA) u Vukovaru je od sredine travnja do sredine kolovoza na smrt osudio 26 Vukovaraca i Vukovarki, a na zatvorske kazne 29 Vukovaraca i Vukovarki. Među ubijenima i zatvaranima bili su pripadnici hrvatske i njemačke nacionalnosti, te po jedan mađarske, slovenske i srpske nacionalnosti¹²⁰

Ono što je jako utjecalo na doseljavanje Srbijanaca i drugih narodnosti je i ekonomija koja se u Vukovaru razvijala od 1930. godine, kada je napravljena tvornica „Bata“, češkim kapitalom. Od 1945. Batina tvornica zvala se Jugoslavenski kombinat gume i obuće „Borovo“. Tvornica „Borovo“ utjecala je na stvaranje manjih tvornica (npr. Vuteks). Oko tvornice „Borovo“ nastalo je Borovo naselje, koje je postalo sastavnim dijelom grada.¹²¹ Kolonizacija kotara Vukovar dogodila se 1945. i 1946. godine. Tada je na područje kotara Vukovar preseljeno 253 obitelji, tj. 1.090 osoba. U Vukovaru je 1946. godine osnovana i rajonska uprava zemljišnog fonda koja se brinula o konfisciranoj zemlji koja je oduzeta osobama njemačke narodnosti te o napuštenoj zemlji.¹²²

U općini Vukovar, godine 1965., najviše stanovnika živjelo je u Vukovaru, Borovu naselju i Iloku kao i ostalim naseljima oko Vukovara (Bršadin, Lipovača, Trpinja, Petrovci, Negoslavci i dr.).¹²³ Autori *Vukovarske komune* (1965.) spominju baš ova mjesta. Prema podacima iz popisa stanovništva 1971. godine, zaključiti se može da su sva napomenuta naselja, osim Vukovara i Iloka, imala većinu ili relativnu većinu sa srbijanskim stanovništvom. Podaci su sljedeći: u Vukovaru je živjelo (gledano samo broj Hrvata i Srba) 14.694 Hrvata i 9.132 Srbina; u Iloku 4.169 Hrvata i 678 Srba; u Bršadinu 218 Hrvata i 1388 Srba; u Lipovači 216 Hrvata i 241 Srbina; u Trpinji 72 Hrvata i 2058 Srba; u Petrovcima 29 Hrvata i 152 Srbina i u Negoslavcima 111 Hrvata i 1579 Srba.¹²⁴ Prema ovim podacima razvidno je da su vlasti Jugoslavije utjecaje na to gdje se ulagao kapital. Iz gore navedenih podataka vidi se da su to redom područja gdje je bila narodnosna srbijanska većina.

¹¹⁹ *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj*, op. cit., s. 198–202.

¹²⁰ *Ibidem*, s. 554–572.

¹²¹ *Vukovarska komuna*, op. cit., s. 8.

¹²² *Matica*, op. cit., s. 74, 110.

¹²³ *Vukovarska komuna*, op. cit., s. 10.

¹²⁴ A. Wertheimer-Baletić, op. cit., s. 195–196.

PROBLEM MULTIETNIČNOSTI VUKOVARA – „OVO JE SRBIJA“

Slobodan Milošević, srpski političar koji je jedan od glavnih pokretača rata na području bivše Jugoslavije, kao predsjednik Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije, sredinom osamdesetih godina XX. stoljeća započinje sa širenjem teze da je Srbija ugrožena od svih nesrpskih naroda u Jugoslaviji.¹²⁵ Godine 1989. i 1990. dolazi do formiranja i legaliziranja političkih stranaka, osobito podjelom unutar Saveza komunista Jugoslavije na izvanrednom 14. kongresu SKJ koji se održavao od 20. do 22. siječnja 1990. godine u Beogradu.

Godine 1990. održani su izbori za višestranačke republičke parlamente, a u Hrvatskoj je pobijedila Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) na čelu s dr. Franjom Tuđmanom.¹²⁶ Pobjedu HDZ-a i platforme nacionalnog pomirenja mediji u Srbiji prikazali su kao pobjedu ustaštva i rehabilitacije NDH.¹²⁷ U Vukovaru je, uz stare stranke, SKH-SDP (Savez komunista Hrvatske- Stranka demokratskih promjena, dodatak nazivu dogodio se pred izbore), SSRNH (Socijalistički savez radnog naroda Hrvatske) i SSOH (Socijalistički savez omladine Hrvatske) osnovana i Hrvatska demokratska zajednica (HDZ)¹²⁸, dok ostale stranke skoro da i nisu postojale osim nekoliko ograna Hrvatske socijalno-liberalne stranke (HSL) i Hrvatske kršćansko demokratske stranke (HKDS) s neznatnim brojem članova. Značajna je i činjenica da Srbi, koji su činili trećinu pučanstva općine Vukovar, nisu imali vlastitu nacionalnu stranu jer je većina Srba bila u SKH-SDP-u.¹²⁹ Dana 22. srpnja 1990. u vukovarskom naselju Bobota održan je osnivački skup Srpske demokratske stranke (SDS) Slobodana Miloševića, koji je ujedno proglašen zborom Srba istočne Slavonije i zapadnog Srijema. Jedan od naistaknutijih govornika na zboru bio je Goran Hadžić, tadašnji predsjednik SDS-a Vukovar. Na tom su zboru upućene izazivačke i ratoborne poruke hrvatskim vlastima i hrvatskom narodu, jer Srbi nisu htjeli da Hrvatska izađe iz sastava Jugoslavije, niti su prihvaćali Republiku Hrvatsku kao svojom domovinom.¹³⁰ Rezultati prvih višestranačkih izbora u Vukovaru 1990. pokazali su da su Srbi, i bez zasebne srpske stranke, ipak dobili najveći broj mandata. U vijećima općinske skupštine od 114 odbornika, po nacionalnoj strukturi, stanje je bilo slijedeće: izabrano je 46 Hrvata, 42 Srba, 17 Jugoslavena, 4 Crnogorca te po 1 Musliman, Mađar, Rusin, Ukrajinac i Bugar. Po zastupljenosti strankama 59 odbornika je bilo iz SKH-SDP-a, 26 iz HDZ-a, 18 nezavisnih, 7 iz Socijalističkog saveza te po jedan predstavnik iz SSOH, sindikata, podu-

¹²⁵ H. Matković, op. cit., s. 394–397.

¹²⁶ Ibidem, s. 408–409.

¹²⁷ D. Marijan, *Bitka za Vukovar*, op. cit., s. 41.

¹²⁸ Presudna za razvoj stvaranja HDZ-a u bivšoj općini Vukovar je osnivačka skupština u Šarengradu 28. prosinca 1989. godine. Osnivačka skupština u Šarengradu bila je četvrta po redu u Hrvatskoj, nakon Zagreba, Osijeka i Vinkovaca; M. Dedaković-Jastreš, A. Mirković-Nađ, D. Runtić, *Bitka za Vukovar*, Vinkovci, 1997, s. 39–40.

¹²⁹ S. Sučić, op. cit., s. 24.

¹³⁰ J. Jurčević, *Društveno-politički odnosi 1990./1991.*, Zagreb 1994, s. 408.

zeća i grupe građana.¹³¹ Iz tog je vidljivo da je SKH-SDP (u koaliciji s ostalim lijevim strankama) uspio očuvati postojeću strukturu vlasti u Vukovaru. Međutim, rezultati ovih izbora nisu uspjeli sačuvati mir u Vukovaru niti su stvorili ravnotežu snaga. Na čelo općine postavljen je član SKH-SDP-a Slavko Dokmanović, srpske nacionalnosti. Nakon početnog dogovora o podjeli funkcija u općinskoj skupštini svi daljnji dogovori nisu bili realizirani. Tome je pogodovalo i to što je najveći dio odbornika iz vladajuće stranke ubrzo nakon izbora napustio politiku SKH-SDP-a te su svoje djelovanje nastavili ili kroz politiku novoosnovanog SK-PJ (Savez komunista-Pokret za Jugoslaviju) ili SDS-a. Tako su čelnici općinske vlasti ubrzo došli na čelo ovih stranaka, a kasnije i na čelo vlasti u tzv. Srpskoj autonomnoj oblasti Slavonija, Baranja i zapadni Srijem.¹³² Dana 9. kolovoza 1990. održan je sastanak svih stranaka koje su djelovale u Vukovaru, ali to nije doprinijelo smirivanju napetosti u višenacionalnom Vukovaru. Od 19. do 26. kolovoza 1990. održavao se ilegalni referendum o autonomiji Srba u Hrvatskoj u mjestima na području općine Vukovar: Bobota, Negoslavci, Ludvinci, Trpinja, Pačetin, Vera, naselje Lužac, Borovo Selo i Vinkovci. U to vrijeme po selima su uočene seoske straže u većini mjesnih zajednica gdje su Srbi bili većina, a iste su počeli postavljati i Hrvati po naseljima.¹³³

Potkraj siječnja 1991. godine JNA (Jugoslavenska narodna armija) pojavljivala se na ulicama istočnoslavonskih gradova i sela kako bi demonstrirala svoju silu. Naoružavali su Srbe koji su se smatrali ugroženima, ističući kako je ustavna obveza JNA da štiti bratstvo i jedinstvo te cjelovitost SFRJ.¹³⁴ Političari iz Beograda, predvođeni Slobodanom Miloševićem, pozivali su Srbe na otvorene sukobe i demonstracije, a mitinzi su bili javna okupljanja gdje su otvoreno pozivali Srbe da ne priznaju Republiku Hrvatsku te da se zalažu za osnivanje autonomnih pokrajina koje bi se kasnije pridružile Srbiji. Jedan od takvih mitinga Srpske demokratske stranke održan je 2. veljače 1991. na Trgu Republike u Vukovaru, usprkos zabrani hrvatske policije. Na mitingu su govornici i prisutni davali potporu vodstvu JNA i predsjedništvu Jugoslavije. Oko tisuću prisutnih Srba skandiralo je „Ovo je Srbija“. Nakon mitinga najčešće je dolazilo do različitih incidenata. Tako je 2. ožujka 1991. Franjevački samostan u Vukovaru pogođen s nekoliko metaka nepoznatog napadača.

Podaci koji se često koriste u prikazu ratnih zbivanja u Vukovaru ponekad se razlikuju jer srbijanski mediji nisu prenosili točne informacije o stanju u Hrvatskoj i Vukovaru za vrijeme okupacije i nakon pada Vukovara, ali je jasno da je određen broj ljudi, uglavnom Srba, napustio grad i prije početka ratnih sukoba. Marijan navodi kako su od 2. do 4. ožujka 1991. godine, zbog stvaranja straha i uznemirenosti srpskog stanovništva, iz više mjesta općine Vukovar i općine Vinkovci evakuirana djeca, žene i starci u SR Srbiju. Osim toga, u selima su bile zapažene i naoružane straže. Nakon evakuacija, u mjestima oko Vukovara održavani su i dalje mitinzi. Nacionalnu

¹³¹ M. Dedaković-Jastreš, op. cit., s. 40.

¹³² S. Sučić, op. cit., s. 24.

¹³³ D. Marijan, op. cit., s. 42–43.

¹³⁴ M. Dedaković-Jastreš, op. cit., s. 40–41.

nesnošljivost i srpsku hegemonizaciju naglašavali su i predstavnici četničke Srpske radikalne stranke, na čelu s Vojislavom Šešeljom koji je 9. ožujka 1991. održao nekoliko mitinga. Četnici Srpske radikalne stranke počeli su dolaziti u Borovo Selo te sa sobom donositi oružje koje su dijelili lokalnim Srbima.¹³⁵ U vrijeme Uskrsa 1991. Vukovar se našao opkoljen barikadama koje su podignute u okolnim naseljima: Borovo Selo, Pačetin, Bobota, Bršadin, Negoslavci, Trpinja. Željeznička pruga minirana je kod Borova Sela i Bršadina. Vukovarska vojnarna stavljena je stanje najveće borbene spremnosti: kamionima i brodovima dovozilo se oružje u vukovarska sela i dijelilo Srbima.¹³⁶ Vukovar su blokirali djelatnici Policijske postaje Vukovar i policajci srpske nacionalnosti koji su otkazali poslušnost MUP-u Republike Hrvatske.¹³⁷ Od travnja do kraja kolovoza 1991. godine u oružanim sukobima pobunjenih Srba i hrvatskih redarstvenika na vukovarskom i vinkovačkom području poginulo je 55 ljudi. Jedan od većih incidenata dogodio se u noći s 1. na 2. svibnja i 2. svibnja 1991. godine. Naime, tada su u Borovom Selu srpski dragovoljci ubili 12 hrvatskih policajaca, a ranili njih 21.¹³⁸ Ono što slijedi nakon toga je opsada Vukovara koja je započela 25. kolovoza 1991., a završila padom Vukovara 18. studenog 1991. kada su JNA i srpske paravojne jedinice, nakon dugotrajnih borbi razaranja, zauzele grad.¹³⁹ Tako se procjenjuje da je za vrijeme oružanih sukoba u gradu moglo biti između 12 000–15 000 ljudi Među njima je bilo i oko 2.000 Srba, uglavnom starije dobi. Treba napomenuti da se veći broj gubitaka s hrvatske strane dogodio nakon pada grada, nego za vrijeme borbi. Taj podatak može ukazati na planirano etničko čišćenje koje su Srbi nastojali provesti na ovom prostoru. U pojedinim svjetskim medijima prenesene su vijesti kako je 261 ranjenik i civil odveden nasilno iz vukovarske bolnice, te njihovo mučenje i ubijanje na Ovčari. Srbi su stvarali određenu mitsku sliku uspjeha koja se očitovala u oštrom razdvajanju prošlosti i sadašnjosti grada pa se i vrijeme brojalo od trenutka oslobođenja grada.¹⁴⁰

Mediji su u vrijeme Domovinskog rata imali značajnu ulogu. Srbijanske redakcije odigrale su važnu ulogu u prenošenju velikosrpskih težnji. Praćenja mitinga i iskrivljavanje ratne slike u Vukovari i Hrvatskoj bili su poticaj Srbima da se aktivno uključe u ratna događanja. I vjerski se tisak bavio ratnom tematikom. U službenim glasilima Katoličke crkve u Hrvatskoj se pozivalo na mir, a službeni pravoslavni mediji su srpske zločince proglašavali herojima. Samo stradanje Vukovara nije spominjano u službenom listu Srpske pravoslavne crkve, jer se u promicanju velikosrpskog nacionalizma i ujedinjavanja svih srpskih zemalja, nacionalnim srpskim medijima pridružuju i pravoslavni mediji kako bi se temeljito uništenje Vukovara prikazalo kao obrana ugroženog srpskog naroda u Hrvatskoj. Trebalo je uvjeriti srpski narod kako je

¹³⁵ D. Marijan, op. cit., s. 45–46.

¹³⁶ J. Jurčević, op. cit., s. 408–410.

¹³⁷ D. Marijan, op. cit., s. 46.

¹³⁸ M. Dedaković-Jastreš, op. cit., s. 42.

¹³⁹ M. Žanić, *Važnost rituala u poslijeratnom razdoblju: Primjer Vukovara*, Zagreb 2007, s. 74.

¹⁴⁰ Ibidem, s. 78–79.

potpuno uništenje Vukovara bogougodno djelo srpskog pravednika, a njegovi rušitelji i zločinci osloboditelji srpskog naroda. „Glasnik“, službeni list Srpske pravoslavne crkve od 24. kolovoza do 18. studenoga 1991. godine ništa ne piše o stradanjima u Vukovaru. Objavljena je samo jedna fotografija episkopa u ruševinama sv. Nikole u Vukovaru. Nakon pada Vukovara 18. studenoga 1991. srpska ratna propaganda prenijela je vijest da je Vukovar oslobođen, a ne zauzet.¹⁴¹ Prešućivanjem stradanja civila hrvatske nacionalnosti i glorifikacijom počinitelja ratnih zločina u Vukovaru, Srpska pravoslavna crkva odstupila je od načela miroljubivosti te se pridružila tadašnjoj srpsko nacionalističkoj propagandi te doprinijela razdoru među srpskim i nesrpskim narodom. Nažalost, time se odrekla svih pravoslavaca srpske nacionalnosti koji su se borili zajedno protiv srpskih paravojnih jedinica te JNA.

Budući da je Vukovar 1991. godine bio tri mjeseca bombardiran, to se odrazilo i na broj stanovnika. Ubijeno je, ranjeno i raseljeno više tisuća osoba, najviše Hrvata. Tisuće su ljudi ostali bez svojih krovova te im je nanesena velika materijalna šteta koja do danas nije sanirana. Došlo je do promjena u nacionalnoj i etničkoj te vjerskoj strukturi stanovništva, a trebalo je skoro desetljeće da se Vukovar reintegrira u sastav Republike Hrvatske.

LITERATURA I IZVORI

- Cazi Josip, *Vukovar u klasnoj borbi – Od prvih radničkih organizacija do socijalističke revolucije 1895.–1941.*, Savez sindikata Jugoslavije – Republičko vijeće za Hrvatsku, Zagreb 1955.
- Damjanović Dragan, *Zvonik kalvinske crkve u Vukovaru iz 1910. godine*, „Građevinar“ 2008, god. 60, br. 5, Zagreb, 2008, s. 403–410.
- Đedaković-Jastreš Mile, Mirković-Nađ Alenka, Runtić Davor, *Bitka za Vukovar*, Vinkovačke jeseni, Vinkovci, 1997.
- Enciklopedija likovnih umjetnosti*, svezak 4, Naklada jugoslavenskog leksikografskog zavoda, Zagreb 1966.
- Geiger Vladimir, *Josip Broz Tito i ratni zločini: Bleiburg-Folksdojčeri*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2013.
- Geiger Vladimir, *Nestanak Folksdojčera*, Nova stvarnost, Zagreb 1997.
- Holjevac Željko, Rimac Marko, *Zemlje ugarske krune u doba mađarskoga milenija*, u: *Historijski zbornik*, god. 64, br. 1, Povijesno društvo Hrvatske, Zagreb 2011, s. 47–77.
- Horvat Vlado, Potrebica Filip, *Uspon građanskog Vukovara 1850.–1918. godine*, u: *Vukovar; Vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, Nakladna kuća „Dr. Feletar“, Zagreb 1994., s. 182–198.
- Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=65649> [pristupio: 24.01.2014].
- Janjatović, Bosiljka, *Politički teror u Hrvatskoj 1918.–1935.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2002.
- Jović Dragiša, *Radnički pokret u Slavoniji: 1918–1929*, Centar za društvena istraživanja Slavonije i Baranje, Slavonski Brod 1985.
- Jurčević Josip, *Društveno-politički odnosi 1990./1991.*, u: *Vukovar; Vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, Zagreb 1994., s. 405–411.

¹⁴¹ V. Mihaljević, *Uloge i značenje religije u stradanju Vukovara, 91. godine i u obnovi Vukovara u poslijeratnom razdoblju*, Zagreb 2011, s. 114–115.

- Karaman Igor, *Promjene nacionalne strukture pod utjecajem dvaju svjetskih ratova*, u: *Vukovar; Vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, Nakladna kuća „Dr. Feletar“, Zagreb 1994., s. 311–321.
- Karaman Igor, *Razvoj međunacionalnih odnosa vukovarskog stanovništva 1945/1948.–1991.*, u: *Vukovar; Vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, Nakladna kuća „Dr. Feletar“, Zagreb 1994., s. 388–401.
- Kolar-Dimitrijević Mira, Potrebića Filip, *Na slavonsko-srijemskom razmeđu 1918.–1945. godine*, u: *Vukovar; Vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, Nakladna kuća „Dr. Feletar“, Zagreb 1994., s. 238–254.
- Lazanin Sanja, *Stanovništvo Vinkovaca i Vukovara u razdoblju njihova oblikovanja u urbane cjeline: kraj 18. i početak 19. stoljeća*, „Migracijske i etničke teme“ 2007, god. 23, br. 3, s. 225–249.
- Marijan Davor, *Bitka za Vukovar*, Hrvatski institut za povijest. Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Zagreb-Slavonski Brod 2004.
- Matica Marijan, *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945–1948.*, Školska knjiga-Stvarnost, Zagreb 1990.
- Matković Hrvoje, *Povijest Jugoslavije (1918–1991) - Hrvatski pregled*, Naklada P.I.P., Zagreb 1998.
- Mihaljević Vine, *Uloge i značenje religije u stradavanju Vukovara, 91. godine i u obnovi Vukovara u poslijeratnom razdoblju*, u: „National security and the future“, 2011, god. 12., br. 4, s. 105–133.
- Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.–1946. Dokumenti Slavonija, Srijema i Baranja*, ur. Geiger Vladimir, Hrvatski institut za povijest. Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod 2006, knjiga 2.
- Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.–1946. Dokumenti*, ur. Dizdar Zdravko, Geiger Vladimir, Pojić Milan, Rupiće Mate, Hrvatski institut za povijest. Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod-Zagreb 2009.
- Pavičić Stjepan, *Podrijetlo naselja i govora u Slavoniji*, Pretisak, Vinkovci 1994.
- Pavičić Stjepan, *Vukovska župa u razvitku od svoga naselja od XIII. do XVIII. stoljeća*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1940, dio 1.
- Sučić Stjepan, *Značaj obrane Vukovara u stvaranju Hrvatske države*, „National security and the future“, 2011, god. 12., br. 3, s. 11–69.
- Takač Gabrijel, *Rusini i Ukrajinci vukovarskog kraja*, u: *Vukova; Vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, Nakladna kuća „Dr. Feletar“, Zagreb 1994., s. 397–401.
- Vojna enciklopedija*, Izdanje redakcije vojne povijesti, Beograd 1975, svezak 10.
- Vukovar – ponos Hrvatske; prilozi iz povijesti, kulture i književnosti*, Nakladni zavod Globus, Zagreb 1995.
- Vukovarska komuna*, Odbor za proslavu 20-godišnjice oslobođenja i Centar za kulturno-propagandni i informativni rad, Vukovar 1965.
- Wertheimer-Baletić Alica, *Stanovništvo Vukovara i vukovarskog kraja*, Nakladni zavod Globus, Zagreb 1993.
- Wertheimer-Baletić Alica, Akrap Anđelko, *Razvoj stanovništva Vukovarsko-srijemske županije s posebnim osvrtom na ekonomsku strukturu od 1971. do 2001.*, „Društvena istraživanja“, 2008, god. 17., br. 1–2 (93–94), s. 51–75.
- Žanić Mateo, *Važnost rituala u poslijeratnom razdoblju: Primjer Vukovara*, „Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira“ 2007, god. 10, br. 1, s. 73–90.
- Žebec Ivana, *Utjecaj češkog kapitala na razvoj Vukovara u razdoblju između dva svjetska rata*, „Društvena istraživanja“, 2008, god. 17, br. 1–2 (93–94), s. 101–124.
- Židovske općine: <http://www.cendo.hr/Opcine.aspx?id=30> [pristupio: 19.01.2014].
- Živatović-Kerže Zlata, *Na podunavskom prometnom pravdu; Osvrt na gospodarki razvoj Vukovara u 19. i na početku 20. stoljeća*, „Društvena istraživanja“, 2008, god. 17., br. 1–2 (93–94), s. 135–148.

